

Skibsfart fra Ribe-Varde- Blåvandshukområdet i gammel tid

Af H. K. Kristensen

Den ældste skibsfart hørte sammen med handel. Skipperen eller styrmanden var også købmand og tillige bonde. »Bonden, som ejer skude og driver handel, er den egentlige bærer af vikingetidens vældige ekspansion,« skriver Bjarne Stoklund.

Man sejlede med varer, man selv havde produceret, havde opkøbt, eller måske sejlede man med varer, man skulle sælge for andre. Eller ejermanden kunne selv være med.

Ved fremkomsten af vore købstæder blev handel og håndværk de fleste borgeres næringsveje, tillige var man avlsbruger, og hvor der var adgang til å og hav passede adskillige tillige fiskeri og søfart. Det gælder vore to gamle byer Ribe og Varde. En Fiskergade og Fisker-slippe hører til disse stæders ældste stræder. Købstædernes opkomst standsede ikke den gamle bondehandel eller skudehandel, som den er blevet kaldt.

Erik af Pommern, købstædernes ven, udgav 1422 en forordning, som han først havde drøftet med »de bedste og viseste, vi vidste dér i landet at være.« Efter denne fik købstæderne eneret på al handel. Al omsætning skulle foregå på deres torve. Det blev forbudt bønderne selv at udføre deres produkter, alle de mange ladepladser, fiskerlejer eller bondehavne blev gjort ulovlige. Denne købstadsbeskyttelse, der da indførtes, var gældende, lige til loven om næringsfrihed kom 1857. Alligevel levede skudehandelen videre. Den havde så dybe rødder, at den ikke sådan lod sig udrydde. Især er den bekendt

fra Lolland-Falster og de sydfynske øer, hvorfra der drives sejlads på Lübeck, og fra nordjyderne og Læsøboernes handel med Sydnorge, som et tredje sted nævnes vadehavsegnenes søfart på Hamborg og Nederlandene.¹⁾

Det var dog ikke blot fra Tøndereggen denne sejlads var betydelig. Det var den i endnu højere grad fra vort amts kyster, selv om den efterhånden blev mindre og mindre egentlig skudehandel, idet købstadslovgivningen og købstædernes voksende magt med tiden tvang adskillige bondeskippere til at løse borgerskab i Varde eller Ribe, skønt de stadig boede på deres gårde ude på landet.

I det følgende vil søfarten derfor blive behandlet under ét, omfattende både bondeskippere og købstadsfolk, såvel som udlændinge, der sejlede på vore kyster - såvidt som de spredte kilder tillader det. Forinden vil vi dog kaste et blik på egnens ældste handel, idet blandt andet den sidste tids undersøgelser i Dankirke og Ribe og antikvar Mogens Bencards behandling af skårmateriale og andre fortidsfund fra Ribes givtige jord har åbnet nye udsyn.

Oldtid.

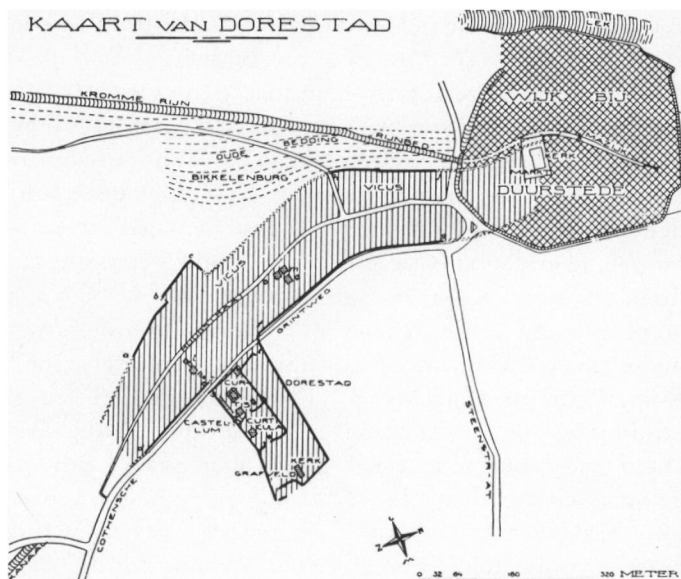
Om den ældste handel har vi ikke skriftlige kilder at ty til. Man må nøjes med at lytte til tingenes tale og udlægge den på bedste måde. Der findes endnu rester af de varer, man handlede med, men man kan ikke altid regne ud, om de er kommet hertil til lands eller til vands, eller hvor man har hentet dem. Da det ofte er affaldsbunker med ituslået keramik, eller varer af glas, sten og itugået husgeråd og forrustede jernting, der er bevaret, måske som eneste kilde, kan arkæologen nok have grund til at sige med professor Mensch hos Kaj Munk: »Gud-

skelov, jeg har mine potteskår!« Det meste af kulturens efterladenskaber går såre let i opløsning.

Overraskende resultater kom med den store udgravning på *Dankirke*, en mark i V. Vedsted sogn. Her blev klarlagt en oldtidsbebyggelse fra et par hundrede år før Kristi fødsel til omkring år 500 e. Kr. f. Det viste fundene af masser af potteskår, glasskår, sager af jern, bronze, ja endog sølv og guld. Her fandtes en mønt fra tiden omkring Kristi fødsel, en denar fra 47-46, og i årene 117-282 e. Kr. f. hele 36 romerske mønter. Men ingen tror på, Dankirkes folk havde søforbindelse med Rom. Pladsens storhedstid falder imidlertid i 4. og 5. århundrede, og da var her en sådan rigdom og ødselhed - med fine dekorerede lerkar, glas, våben, smykker, penge og ædelt metal, at Elise Thorvildsen, landsbyens udgraver, skriver, at disse rigdomme »lader sig næppe forklare på anden måde end som et handelssamfunds efterladenskaber. De folk, som sad lunt og godt i deres store solide træhuse, må have haft deres udkomme ikke bare af gestens sandede agerjord, men også af handel, der bragte dem i kontakt med Vesteuropa både til lands og til havs.« Det siger fundene af vægtlodder, mønter, sølvbarrer, provinsialromerske og frankiske glas.²⁾ Her har også boet handelsfolk efter år 500, selv om deres hus-tomter har ligget så overligt, at de forlængst er forsvundne. De spredt liggende mønter kan ikke være tilfældige tab eller en nedgravet skat. Der må have boet folk her.

Der er fundet 3 merovingiske mønter fra den store frisiske handelsby Dorestad. Denne by findes omtalt siden 670, men blev gentagende plyndret af vikinger og var en tid forlenet til de danske høvdinge Rørik og Harald, hvad der nogenlunde beskyttede byen, dog blev den 855 grusomt plyndret, og endelig 863 blev den ødelagt af en stormflod. Senere opstod her en mindre by *Wijk bij Duurstede*. I *Dankirke* er der fundet 10 anglo-

Skibsfart fra Ribe-Varde-Blåvandshukområdet i gammel tid

Dorestad ved Leck, hvor den skiller sig fra Rhinen, en smal 1 km lang bebyggelse langs Hoogstraat. Nordligst den senere by Wijk bij Duurstede. (Efter J. H. Holwerda, her efter Aksel E. Christensen).

frisiske mønter fra Dorestadperioden, de fleste frisiske. De er såre sjældne og er fra sidst i 600-tallet og fra 700-tallet. De frisiske er slået i Dorestad, der dengang havde så livlig forbindelse med det sydlige England, at deres mønter næsten ikke er til at kende fra hinanden, dog er nok to af Dankirkemønterne slået i England ca. 725.

Allerede 793 havde normannerne, der da plyndrede Lindisfarne i Nordengland, Europas bedste skibe. Snart dukkede de op ved andre kyster, endog i Middelhavet. Det har været en smal sag for dem at sejle på handelsfærd til Dorestad, selv om skibene tidligt i 700-tallet vel ikke har været så højt udviklede som sidst i århundredet.

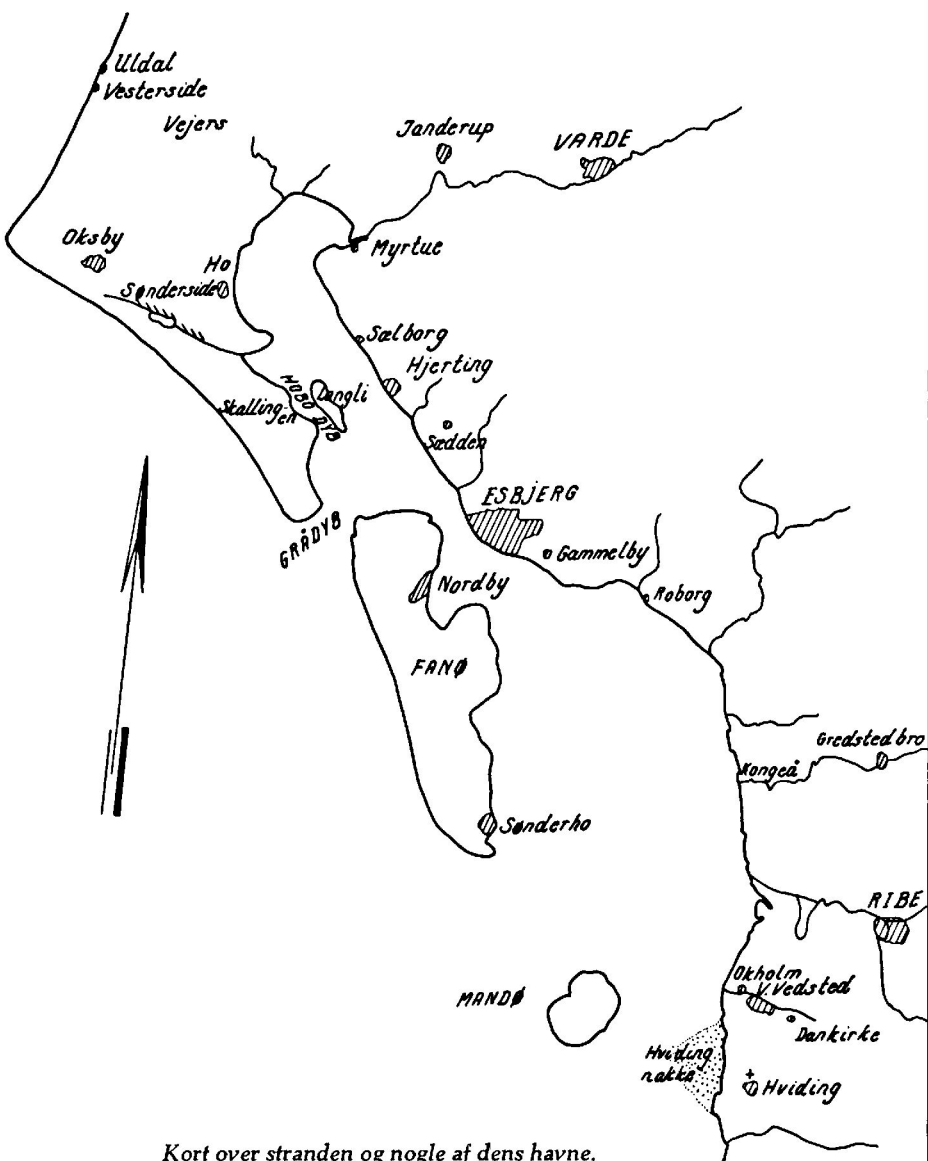
Nogle få km vest for Dankirke ved Hvidding Nakke, Vedstedgårds havn eller et andet sted, hvor en daværende rende i havet tillod indsejling, har vore folk haft deres ladeplads og om vinteren trukket deres skibe på land.

Det er ikke sikkert, de har fået alle de nævnte mønter i Dorestad. Mønter kan ikke fortælle, hvor de er hentet, eller hvor vidt omkring de er ført, eller hvilke hænder de har været i, før de kom til hvile i vor jord. Om man har fået de engelske og frankiske i de pågældende lande vides ikke. Dog varede det ikke længe, inden danskerne som vikinger og købmænd for alvor gæstede England og Frankeriget.

Da var Dankirke opgivet, og kraftcentret flyttet lidt længere mod vest til *Okholm*. Her er fundet vikingetidens næststørste guldskat i Nordeuropa, dens digre guldsmykker havde en sådan vægt, at de ikke blot kunne tjene som smykker, men tillige som betalingsringe, en slags møntenheder i stor stil.⁴⁾ Desuden var her også virkelige mønter, nemlig 10 kufiske (arabiske), den yngste fra 913-42. De kan tjene som datering. Disse mønter var dengang yndet betalingsmiddel overalt. Ved en udgravning, Ribe antikvariske Samling foretog, blev det godtgjort, at der umiddelbart vest for *Okholm* har stået en bebyggelse ca. 800-1200. Skønt vinderosion havde været ødelæggende, konstateredes dog et stort langhus og nogle sikkert dertil hørende grubehuse. Her fandtes bl.a. en Hedebymønt ca. 825, samt glasbægre, glasperler, basalt, pingsdorfkeramik, en dansk og en tysk mønt fra 1100-årene.⁵⁾ Atter vidnesbyrd om handel og søfart.

At folk virkelig drog på sejlads fra vore kyster i hine tider, har Esbjerg museum fremdraget et uomstødeligt bevis for, idet der i det tidligere Gammelbys område, nu i Esbjerg by, blev udgravet en grav, hvor den døde var

Skibsfart fra Ribe-Varde-Blåvandshukområdet i gammel tid

Kort over stranden og nogle af dens havne.

lagt til hvile i stævnen af en båd, der var afhugget i et par meters længde. I to andre grave blev der fundet rækker af jernnagler, som må have siddet i træ, som må være taget fra ophuggede både.⁶⁾ Tæt ved graven fandtes rester af vikingernes meget store gård. Også i Sædden tæt nord for Esbjerg har de boet, såvel som andre steder på egnen. Der var tilstrækkeligt mandskab til de dragesnækker, der stævnede ud på de vovelige togter.

Særlig spændende er de nye fund i Ribe, ikke blot fordi de fører afgørende bevis for, at Ribe virkelig er den ældste by inden for Danmarks nuværende grænser, men også fordi den var nummer eet inden for denne egns mærkværdige rige handel og søfart. Liggende ved den sejlbare å og beskyttet af vandløb var den beboet, da Dankirke havde sin højeste blomstring. Det viser et i 1888 gjort fund af bopladskeramik i Bispegade. Fra 700tallet er der fund fra området ved banegården og ligeledes skår og affald fra vikingetid. Et skålformet spænde fra 700årene vidner også om den fortsatte bebyggelse her eller i dets nærhed. 9 spredtliggende sølvmonter, alle scattas, taler om handelsforbindelse med friserne 725-800. De svarede til mønter i Dankirke. Også herfra sejlede man da til Frisland. Der er også her fundet importeret keramik fra 700-800 årene, måske stammende fra Nordvestfrankrig eller Rhinegnene. Tilsvarende kendes fra den norske 800tals by Kaupang, hvortil varen naturligvis er sejlet. Her var også andet rhinsk pottetøj.⁷⁾ Et berømt karolingisk sølvbæger, fundet på Ribe Nørremark og tilvirket i et værksted i Karl den Stores Frankerrige, er næppe almindelig handelsvare, men snarere en gave til en dansk høvding eller måske gement vikingerov.⁸⁾

Iøvrigt har vikingetidens folk vel også brugt vore andre vestgående åløb som udfaldsporte for deres sejlads, enten den gjaldt fredelig handel, fiskeri eller røvertog-

ter. Ja, professor Jankuhn mener endog, at området omkring Kongeåen i romersk kejsertid var en indfaldsvej for skibsfarten i 5.-6. århundrede.

Noget er der nok om det. Ribe museum har dele af et skib, fundet i Kongeåen tæt ved Gredstedbro. Der er et krumvokset spant, som ved Ole Crumlin-Pedersens kyndige undersøgelse røbede tydelige spor af og tildannelse efter det klinkbyggede skrog, som havde været naglet dertil, desuden findes den nederste ende af en stævn med tydelige mærker af jernklinknagler og endelig et stykke af selve kølen, hvis underside er stærkt slidt og beskadiget, som den bliver ved idelig landing på åben kyst. Crumlin-Pedersen daterer skibet ved sammenligning med andre skibsfund, bl.a. med en angelsaksisk konges gravskib og en C-14 analyse, til at være bygget 600-650 (germansk jernalder). Det har været 20-25 m langt og er vist blevet roet frem. De yngre Dan- kirkebeboere kan have benyttet det på deres handelsfærd.

Hvad havde vestjyder da at sælge i vikingetiden? Måske ting fra de Ribe håndværkere og sikkert landbrugsprodukter samt pelsværk, huder, skind, rav og slaver. Vi ved, at Ansgar og Autbert brugte »med flid at opspørge drengene, som de kunne få til købs, og opdrage til Guds tjeneste.« Ja, Ansgar indlemmede dem i sin skole. Friserne købte slaver. I 679 var en friser i London og købte en slave af kong Ecgfried.⁹⁾

Friskøbmanden levede som bonde, skipper og købmand ligesom søfarene på vor egn. Nu fik de konkurrence af den mere udspecialiserede saksiske købmand. Man har ment, at friserens byer var wik-anlæg, kun markeds- og omladepladser i fjernhandelens store vejnet, hvor vandrekøbmændene periodevis opholdt sig. Den egentlige bydannelse skulle først være sket fra 11.-13. århundrede med en skarpere arbejdsdeling med fast-

boende professionelle købmænd og håndværkere.¹⁰⁾ Disse teorier passer næppe fuldtud på Ribe, hvor mange købmænd og mange håndværkere stadig drev landbrug, og det var også tilfældet i Varde. De nye udgravninger i Ribe viser, at der allerede i vikingetiden boede håndværkere i byen.

Omkring 860 dukker Ribes navn op for første gang i de skriftlige kilder. Det er Rimbert, der i Ansgars Levned fortæller følgende om kong Haarik den Yngre: »Ligeledes skænkede han i en anden by i sit rige, som hed Ribe, en grund, hvorpå en kirke kunne bygges, og gav af sin kongelige magt tilladelse til, at en præst der måtte have stadig ophold«.

Middelalder.

Oldtiden var slut. Men skibsfart til og fra de vestjyske egne fortsatte. Lå Dorestad end hærget og tildels lammet, var der stadig forbindelse med Holland. Tilmed kom i 1100årene en vare af stor betydning for skibsfarten, nemlig *tufstenen*. Ganske vist blev den brudt længere oppe ved Rhinen, ved Andernach. Men derfra blev den prammet til Deventer og Utrecht, hvor vore folk købte og hjemførte den, enten det så skete som returballast, eller man har skullet hente den i en snarhed til igangværende byggeri. Utrechts toldrulle fra 1100-årene nævner danske skippere, som plejede at anløbe havnen for at handle, og i kejser Karl Vs stadfæstelse af Utrechts ret til at kræve told nævnes danskerne. Tuffen er porøs og forholdsvis let, så den er nem at transportere. Det var i Valdemarstidens store kirkebygningsperiode, da trækirkerne afløstes af stenkirker, og da vel også nye fremstod. Her indgik tuffen først og fremmest i Ribe domkirkes murmasser, men tillige har omkring 40 andre kirker fra Vidå til Sdr. Bork ved Ringkøbing fjord større eller mindre mængder tuf i deres mure. Med

rette gør *Albert Olsen* opmærksom på, at dette område med Ribe som centrum - sammen med egnen langs Ejdere og Trene over Hollingsted til Slesvig, hvor der også findes tufstenskirker - er »de to ældste dansk-nederlandske handelsveje.«¹¹) Der havde man den stadige forbindelse med Rhinbyerne. Der er da også fundet tuf ved ladepladser, således ved Vardes gamle havn, Pramstedet. Ved en uddybning af åen 1936-37 opmudredes der adskillige tufsten, som i sin tid må være tabt under losningen, også ved Sneum å neden for Sneum kirke er der fundet tuf. Jo, man har brugt de gamle fra oldtiden velkendte steder til at losse sin last.¹² Foruden tuffen indførtes Wesersandsten fra Westfalen til domkirken. Også andre stenarter sejlede hertil, f.eks. kværnsten.

Mærkeligt nok gik der også en eksport af sten den anden vej. Ifølge *J. Helms* sejlede der *granitsten* fra Tønder-Højer egnen til marskegnene nord for Weser; endnu i det 18. århundrede sendte folk i Emmerlev granitsten til Holland, ligeledes længere nordpå, omkring 1735 udførtes grå kampesten fra Ringkøbing.¹³)

Et kuriøst importmateriale er de store svære bøffelhorn af sydasiatisk type, som er fundet ved kanalarbejde i Fiil sø og på stranden ved Mandø. De er ført til Europa af portugiserne efter 1511, købt i Lissabon af hollænderne og bl.a. solgt til tyske og danske, der brugte dem til fremstilling af kamme og mange andre ting.¹⁴)

I Ribe antikvariske samling er der mange middelalderfund fra den indholdsrige bund, byen står på. Fundene viser import indtil år 1100 fra Hamborg, Bremen, Deventer, Utrecht, Dorestad, Pingsdorf (hvorfra der kom mange lervarer; skårene er fundet overmåde talrigt bl.a. i tomterne af en af sandflugt begravet by på Sild,¹⁵) Köln, valfartsbyen Echternach (med Sct. Willibrods grav), Rouen og Paris. Fra Frankrig stammer også den i elfenben udskårne falkejæger, der med sin sølvindfat-

ning danner skaftet på en omtrent oprustet kniv, og hvis billede tjener som genialt bomærke for samlingen.

Blandt museets øvrige importerede middelalderlevn er der stentøjskander fra Køl'n, lerkander fra Belgien, snabelhanekar fra Tyskland, og meget anvendt i Ribe i ældre middelalder små lerkar med kugler inden i, fundet rundt omkring i Ribe og Okholm, samt lerdunke fra Belgien. Nu gik sejladsen især til Brügge, Amsterdam, Antwerpen, Bryssel, Emden, Husum, Sild og Føhr.

Engelske varer var også kommet hertil. Der er ting, som stammer fra Sct. Albans, London, York og Canterbury. Omkring 1075 skriver Adam af Bremen om Ribe, at den berøres af et farvand, der strømmer ind fra havet, og på hvilken man sejler til Frisland, England eller »vort Sachsen.« Danskernes handel på England må være gået stærkt tilbage efter Knud den Stores død og vel navnlig efter 1066. Ribe eksporterede dog endnu heste dertil. 1226 ønskede den engelske konge at købe 5-6 stykker, men 1306-26 landede kun 6 Ribeskibe i Kings Lynn ved The Wash, som nordboerne ellers gerne besøgte, dog blev Yarmouth ofte besøgt af ribernes skibe i 12. og 13. århundrede. 1303 sejlede et Ribeskib til England med vadmel, aske, beg og korn m.m., 1305 et andet med gamle klude (»luskram«), 1306 to skibe med hvede og klude og 1323 et med sild og korn.¹⁶⁾ 1140 havde danske skippere og købmænd deres egen kirke i London og åbenbart også et gildehus, som Køl'n'erkøbmænd havde i det 12. årh., da de havde udkonkurreret nordboerne.

Blandt den middelalderlige keramik, som er fundet i Ribe, er der bl.a. enkelte ting med antropomorf dekoration (menneskeansigter), som synes importeret fra Scharborough i Yorkshire. Ligeledes er der fundet »Grimston ware«, d.v.s. at de er tilvirket i et pottemagerværksted i nærheden af Kings Lynn. Bencard daterer dem til 1250-1300.

Efter det allerede anførte forstår vi nok, at Saxo havde god grund til at skrive, at Ribe var stedet, »hvor havnen vimler af skibe, som fører al Verdens herlig varer til staden.« Sådant skrev han i sin omtale af kong Niels, da han fejrede sin søn Magnus' bryllup her. Selv paven i Rom var klar over værdien af »havnen i Ribe.« Det store træk gik over Ribe. Ville man på pilgrimsfærd til Sct. Jago i Spanieland, eller en tur til Flandern, Frankrig eller Elbegnene, søgte man skibslejlighed i Ribe.

Da ingen har studeret byens ældre historie grundigere end *J. Kinch*, vil det være rimeligt at lytte til de resultater, han er kommet til ad arkivalisk vej, og som bekræfter og supplerer museets. Kinch viser, at Ribe havde handel og skibsfart i det 11. århundrede og rimeligvis allerede i det 9. »Hele Middelalderen igjennem bevarede Ribe sin store Betydning som Handelsstad. Den udenlandske Handel dreves fornemmelig tilsøs med Nederlandene, Tydskland og Engelland, rimeligvis også altid noget med Frankrig, men tildels dog også allerede dengang tillands med Lübek og Hamborg. Om en ikke ubetydelig Sejlads på Flandern i det 15. Århundrede vidne de af Byen erhvervede Frie Ledhe Breffue, at Ribber Borgere må frit segle i Flandern ubehindret, af Hertug Philippus af Burgund og Flandern. . . . Af Indførselsartiklerne vare navnlig Manufakturvarerne, især Klæde, fra Nederlandene og Engelland, franske (spanske?) og tydske Vine samt tydsk Øl af stor Betydning.«¹⁷⁾

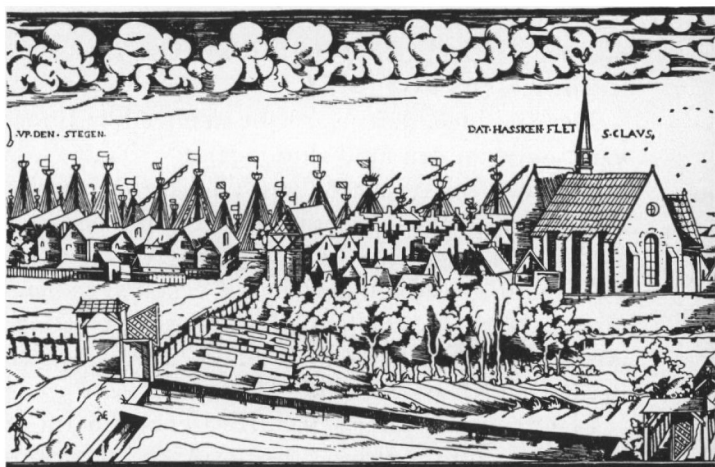
En anden importartikel er nogle kraftige stensmørttere fra 1200-, 1300- og 1400tallet. I hele Danmark er der kun fundet 25, og af disse er de 21 fundet i Ribe. De stammer fra Normandiet og Sydengland, dog er det ene Ribe-eksemplar fra Norge. *Bencard*, der har undersøgt dette forhold, slutter: »Endnu et kraftigt fingerpeg om Ribes placering som det vigtigste danske handelscenter

ved Nordsøkysten i middelalderen. På dette punkt kommer genstandene i høj grad det skriftlige kildemateriale til hjælp.«¹⁸⁾

I hele middelalderen var Ribe en hovedplads for visse varer, selv om den mod slutningen fik slemme konkurrenter i København og Malmø. Til disse varer hørte *salt*, som især tilførtes af friserne, der fremstillede det af den saltholdige tørvejord, der havde været dækket af havet, og som findes ved Sønderjyllands vestkyst og øer. Endnu minder navnet Saltgade om, hvor friserne lagde til med deres skuder. Riberne forhandlede saltet videre under navnet Ribersalt.

Blandt eksportvarerne var *grovåret egetræ* fra egnens skove, der forhuggedes i den grad, at kun forkrøblet krat blev tilbage. Træet eksporteredes fra Ribe og Varde. *Hugo Matthiessen* fortæller om Ribes forbindelse med Bremen, Köln og de store hollandske byer. »En Færdsel af mægtige Dimensioner gik mellem Holland og Ribe . . . Om ingen af alle Ribes oversøiske Forbindelser stod der dog Glans som om Farten paa Brügge, Midtpunktet for Verdenshandelen i det 13. og 14. Aarhundrede.« I den tid skulle dansk tømmer-egetræ med grove årer - »have været yndet ikke alene i Byer som Douai og Saint-Omer, men også i de franske kongers og burgundiske Hertugers Byggeforetagender. Om denne Udførsel tier vore hjemlige Kilder. Tavsheden modbeviser dog i og for sig intet, uomtalt er Hundreder og atter Hundreder Skibsladninger af rhinske Tufsten jo overført til det vestlige Jylland - og omgivet af samme Stilhed kan Flaader med Egetømmer meget vel fra »Riberdyb« være gaaet under Sejl til Frankrig. Bag Ribes Ryg stod der nemlig endnu i Middelalderen rester af det mægtige Skovland, som fra Øst strakte sig som et bælte mellem Nørre- og Sønderjylland . . .

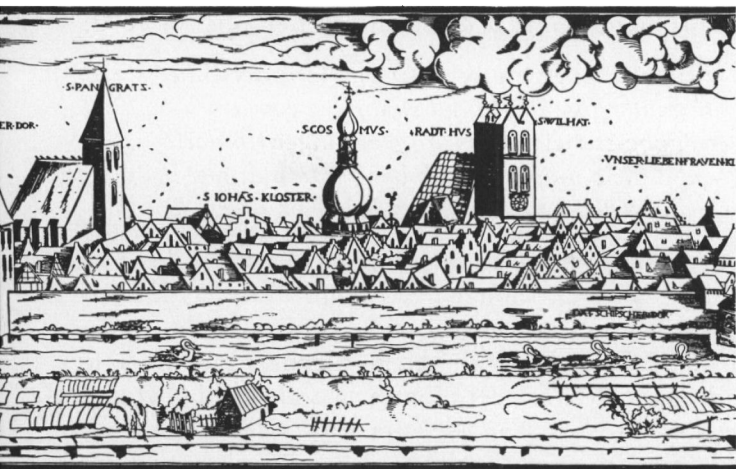
Som et lynglimt bryder en kongelig Forordning ende-

Ældste billede af Stade, ca. 1550. Skibene, hvoriblandt sikkert også vestjyske, ligger tæt i havnen neden for Harschenfleth («Das Hassken Flet»), som den svenske general v. Königsmarch skød i brand 1643 og derefter tvang ærkebiskoppen, den danske prins Frederik (senere kong Frederik III), til at rømme Bremen og Verden, og Danmark måtte afstå besiddelsen. Stade stod under grever 900-1144, var et stridens æble mellem Welfer og Hohenstauffer 1145-1236, var Hansestad 1236-1618, vekselvis kejserligt, dansk, svensk 1618-48, svensk 1648-1712, dansk 1712-15. Derefter tysk.

lig 1480 pludselig gennem Mørket, idet Christian den Første - ængstelig over Ribes store Tømmerudførsel til Udlandet og den Trussel, den indebar mod Skovene og Borgernes egen Forsyning med Byggemateriale - nedlagde et bestemt Forbud mod Udskibning af Tømmer til fremmede Lande. Kun de nøgne Vesterhavsoer maatte Ribe forsyne med det nødvendige Træ, og denne Export fortsattes uafbrudt gennem de følgende Aarhundreder.

De franske Kilders Beretning om indført, dansk Egetømmer faar paa denne Baggrund unægtelig forøget Vægt, og den Strøm af franske Mønter - de saakaldte

»Tournoser« - som i det 14. Aarhundrede spredtes over Danmarks Rige, taler sit tydelige Sprog, selv om andre Kilder er tavse.«¹⁹⁾

Når vestjysk eg var så efterspurgt må det ifølge professor A. Oppermanns forsøg og undersøgelser skyldes, at egnens ege tilhørte en anden art end den almindelige danske eg med den korte tykke bul og den brede krone. Den vestjyske var høj og rank, langt nyttigere til bygningstømmer.²⁰⁾

Til *Brügge* udførte vi i det 13. århundrede paradeheste, læder, talg, aske, sild, flæsk, svinekød, pelsværk, oksehuder og uld, og der var en Danskernes gade i denne by. Så livlig var forbindelsen. I *Bremen* optrådte ribeborgere på markederne, og bremere sejlede til Ribe, hvor de 1283 fik kgl. tilsagn om beskyttelse og faste toldsatser for sild og landbrugsprodukter, og 1388 stadfæstes deres gamle ret til at holde stabel i Ribe. Nogle slog sig ned her. En sådan solgte 1343 gods i Bremen.¹⁹⁾

I *Groeningen* var der et særligt købmandskompagni »Riper-Hense.« I Grønnegade i Ribe stod et 3etagers

stenhus, hvorom M. P. Rostoch beretter kort før 1690:

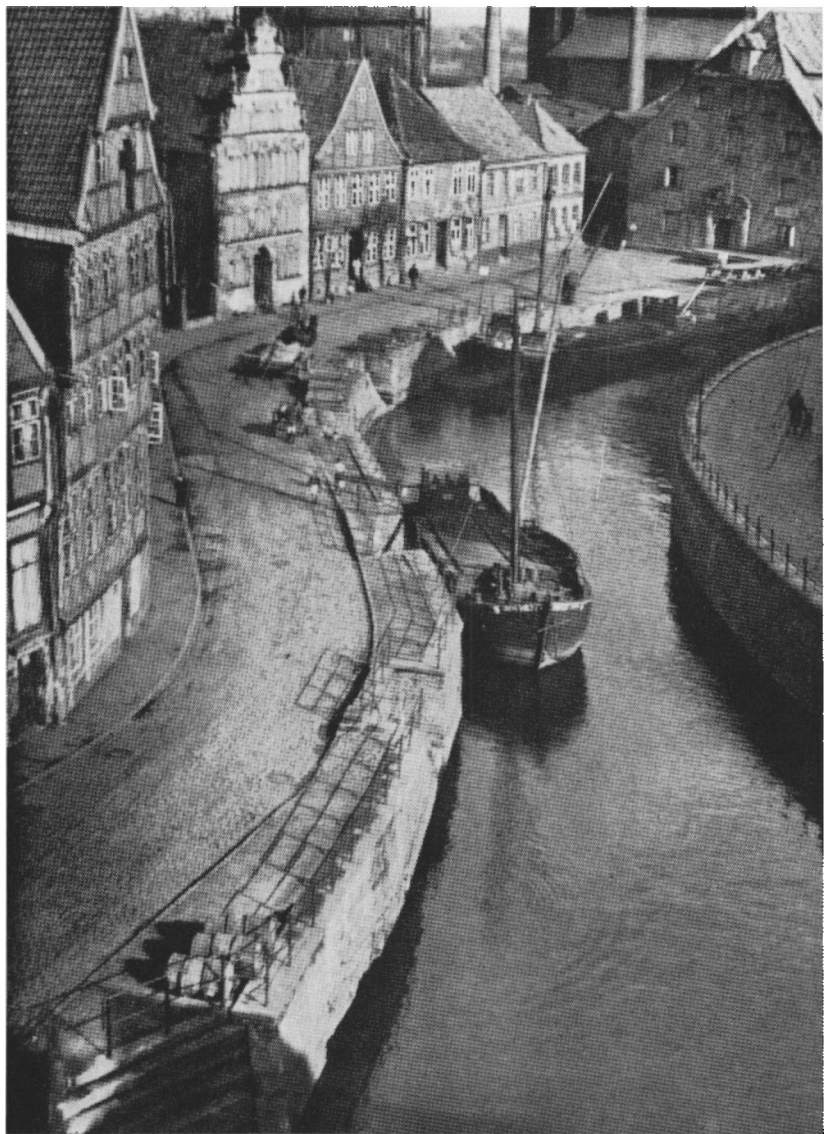
*»En gammel Bygning stoor og sterk dertil her staar.
De gamle give for, at det skal have været
et Kiøbe-stabels Huus af Grønninger funderit
som deris Kiøbmandskab har fordum drevet her;
hosbygte Gadis navn et minde derom bær.«²¹*

Grønninger er groeninger. Endnu 1536 var Ribes forbindelse med Groeningen ret livlig. Man havde dengang den praksis, at man ganske roligt sikrede sig sin udenlandske gæld betalt ved at tilegne sig et af dette lands skibe, selv om det tilhørte en anden end skyldneren. Da Christen Andersen fra Ribe således kom sejlene til »Grønninger landt« med Peder Doktors og Peder Andersens skib, tog man det, hvad rederne ikke havde regnet med. De stævnedes da den uheldige skipper til at møde i retten hos kongen.²²) - Erik Glipping gav borgerne i Neuss (vest for Rhinen) told- og strandfrihed i Danmark, og da et eksemplar af fribrevet blev deponeret i Ribe, er det klart, at det måtte være der, de handlede. Også hertug Filip af Burgunds lejdebrev, der gav riberne fri og uhindret sejlads på de flamske havne, gemtes på rådhuset. Fra *Harderwijk, Kampen, Alkmaar, Hoorn* og *Maastricht* gik der handelsskuder til Ribe i byens storhedstid.

Ribe havde tidligt megen samhandel med den jævngamle by *Stade ved* Elbens biflod Schwinge, hvis grene om- og gennemslynger byen, som det er tilfældet med åen i Ribe. Tilmed lå de begge et lille stykke inde i landet på grænsen mellem marsk og gest. Hvor meget de to byer end lignede og ligner hinanden, overfløj Stade Ribe i rigdom og pragt.

Der findes en interessant og værdifuld kilde til handelen med os, nemlig en skrå for Ribe- og Danmarksfarere i Stade fra ca. 1350, som »de herrer rådmænd af

Stades gamle havn ved den svungne Schwinge. Til højre en lille rand af fisketorvet, til venstre renæssancegavlhuse, længst tilbage gavlen af Svenskelade (et pakhus). Lige bag dette havde toldvæsenet en trækbro over Schwinge, ligesom Ribe havde sin bom over åen.

Stade har givet deres borgere, som plejer at sejle til Ribe og til Danmark . . . for at sikre anstændighed i købmandsskab.« Her nævnes, at de køber smør, tørret fisk, vadmel, tælle, ål, sække med fjer el. a. købmandsvarer. *Hans Wohltmann* nævner i sin »Die Geschichte der Stadt Stade,« at de til gengæld solgte øl, Lüneburger salt og nederlandsk tøj. Staderne købte også heste, okser og småkvæg, hvoraf dog en del blev drevet gennem hertugdømmerne til Wedel ved Elben og derfra sejlet til Stade. Men langt det meste blev dog sejlet herfra direkte til byen.²³

Staderne var her jævnlig på Ribes markeder. 1511 udførte de en ladning fisk. Senere købte de stude. Riberne havde også interesser dernede, en mand ejede bl.a. to huse der. - 1648 vidner to mænd fra Ål sogn, at da de kom fra Hamburg i august måned 1645 var de i Grådyb (dvs. Hjerting) og var der vidne til, at sal. Jacob Jensen fik overdraget 5 rdl., som han lovede at betale de folk, der havde udlagt dette beløb i »Staad« (Stade) for et pas »for det skib, de med flere havde deres gods på.«

Trods alle privilegier, Ribe og Varde havde erhvervet på eneret til opkøb af fisk på vore fiskerlejer, var staderne der og købte. Stadekøbmanden *Johan Becker* var en af dem, der handlede videre. Han lå ved Sønderside og opkøbte skuller, da riberne gik løs på ham. Han stævnedes dem, fordi de havde banket ham. Så førte de vidner på, at han havde kaldt dem praktkere. Nu udtalte jyderne ordet stadere som »stådere,« så han har måske følt sig udsat for skældsord! I kampens hede havde han sagt, at alle ribere burde hænges, forbuddet mod salg til fremmede kom slet ikke fra kongen, men var ribernes påfund.²⁴ Heri havde han nok ikke uret!

Tørret fisk var en meget vigtig eksportvare. Den tjente ikke blot som spise i fastetiderne, men var en del af den almindelige kost, såvel på fyrstens bord som på den

jævne mands. Tilmed havde egnens skipper i stort tal selv været med til at fiske den, eller købmanden havde selv »ligget i fiskend« og sørget for dens behandling.

Fra Sild drev man åbenbart *havfiskeri* allerede i vikingetiden, og det har man selvfølgelig også gjort fra lejer længere nord på, selv om kilderne tier. Havfiskeriet foregik kun forår og efterår, i den mellemliggende tid kunne man passe landbrug eller sejlads. Der udførtes fisk fra Ribe 1271, og da Erik Glipping tog de fremmede handlende i Ribe i sin beskyttelse, fastsatte han en udførselstold, hvorefter der af hver læst sild skulle svares 2 øre (1/4 mark), af 1 hest 1 øre og af 1 læst korn 3 øre. Kinch og H. N. Jacobsen mener »sild« er et unøjagtigt udtryk for »fisk« i almindelighed. Det er det nu ikke. Egnens vestkystfiskere var i middelalderen sildefiskere (se senere).

En meget vigtig begunstigelse både for ribernes fiskeri og deres søfart var deres *forstrandsret*, som Erik Menved gav dem brev på 1292, hvorved han overdrog borgerne i byen »fri besiddelse af deres forstrand, List, Manø og alle kyster, som ligger imellem fornævnte steder og Ribe by tillige med deres eget dyb, ligesom de plejede at have dem fra gammel tid.« Det var en slags ejendomsret til kyster og strømme, hvorfor både Mandø og List tilhørmæssigt knyttedes til Ribe og dermed til kongeriget. Ved denne forstrand kunne riberne da trygt indrette fiskerlejer og drive »eget fiskend.« I Sønderho indrettede Riberfolk et leje og byggede fiskerboder. De optrådte på de fleste fiskerlejer i vort område, vel ikke altid for at fiske, men for at opkøbe fisken og lade den behandle og videresælge den. De tørrede skuller (rødspætter) bundtedes i mærkede standardpakninger med fisk af samme kvalitet og størrelse.

Fiskerlejer var der mange af. Følgende ved man eksisterede i alt fald i 1500-tallet, men de har selvfølgelig væ-

Skibsfart fra Ribe-Varde-Blåvandshukområdet i gammel tid

ret til, endog meget længe før: *Tipper* (ved Nyminde, der dengang lå længere mod nord), *Nyminde*, *Huge* (Lønne strand), *Tudal*, *Tudhul* (begge Ål sogn), *Vesterside* (Oksby sogn), *Sønderside* (Ho sogn), *Langlig* (indtil 1634 en halvø, landfast med Ho), *Nordby*, *Sønderho*, *Mandø*, *Sild* og *Føhr*. Senere nævnes også stranden for *Henneby*, *Uldal*, *Oksby strand*, *Sjælborg* (Hostrup sogn), *Hjerting*, *Strandby*, *Enderup* og flere sønderjyske. Undertiden forskubbedes lejerne, eller de helt forsvandt.

Et sildefiskeri ved *Helgoland* tog voldsomt til efter ca. 1425, fiskere fra vid omegn strømmede til, også fra vore strande. 1513 deltog 64 fartøjer fra Holsten og Tyskland og 86 fra området vi nu kalder Sydslesvig, langt de fleste fra øerne, fra Sild således en flåde på 41 sejlere.

Fra det nuværende Danmark med 66 skibe var fordelingen således:

	Skibe	Fiskere	Fiskere på båd i gennemsnit
Tønder	3	21	7
Højer herred	4	23	5,8
Hviding herred	2	16	8
Rømø	11	70	6,4
Ribe	15	134	8,9
Varde	2	15	7,5
Skast herred	7	59	8,4
Fanø	6	56	9,3
Mandø	3	27	9
Vester herred	13	118	9,1

Regner vi de sidste 6 opgivne steder som vort område, kom herfra 46 fartøjer med 409 mand og i gennemsnit ca. 9 mand pr. båd. Det giver os et indtryk af, hvad fiskeriet og dermed søfarten betød for vor dengang tyndt befolkede egen. Så er det endda således, at de opgivne tal

er mindstetal. Desuden blev andre fiskere hjemme og fiskede derfra. Vi lægger også mærke til, at de største fartøjer er fra vort område. Ribekøbmændene synes ikke at have behandlet fisk på Helgoland. Hansestæderne, Bremen, Hamborg og Stade, var kommen Ribe i forkøbet.

Ribes skibsmandsret fra 1478 giver os et indblik i sømændenes forhold. De havde dannet et lav, og 80 brødre vedtog »en ret og visse bøder for lavets bedste og bestand«. Den lagde vægt på, at lavsbrødrene opførte sig ordentligt og var pligtige til at hjælpe hverandre med at få deres skibe af og i vandet. Der tales om dem, »som nærer og bierger sig med skibmandskab endten med fiskeri eller anderlunde.« Ligesom der tales om Helgolandsfiskeri og »deres eget fiskend.«

Det må have været en mægtig oplevelse at tage del i Helgolandsfiskeriet, der minder om det skånske. Der kom man sammen med mange fremmede. År 1513 var der 1510 fiskere og 1520 endog 2580. Det gav penge, og der var et drabeligt leben. Men da middelalderen ebbede ud, sluttede silderigdommen. Der kom nu ikke flere sild, end helgolænderne selv klarede det. - Men der var rigeligt af andre fiskearter, rødspætter og kuller, kaldet hvilling, ved de hjemlige lejer. Og som nævnt solgtes de som tørfisk.²⁵

Også den danske stud var i middelalderen blevet en eksportartikel, men vi vil vente lidt med en nærmere omtale.

Ser vi lidt på de Ribe museumsgenstande fra middelalderperioden efter 1300, lægger vi mærke til sandstensmortere fra Westfalen; de er sejlet ad Weserfloden og via Bremen kommet til Ribe, vi finder stentøj, jern og jerngryder fra Tyskland, lerkander og lerkar med blyglassur fra Holland, stentøjskander fra England, Frankrig og Belgien, talk fra Norge og endog en vareplombe

fra Wyk på Føhr. Museets gode kort for perioden viser, at flere nye steder er kommet til, ud over de allerede nævnte er der således Harlingen, Sieburg, Leiden, Delft, Lybek og Lyneburg.

De Ribe skippere kom viden om. Undertiden kunne man træffe dem i havn på Island, Estland eller i Danzig. Sammen med Skanør og Falsterbomarkederne var Ribe porten, hvorigennem udenlandske varer spredtes ud over Danmark. Efter at tyskerne var gået over Elben og havde blandet sig med de slaviske folk og havde grundlagt de driftige tyske stæder syd for Østersøen, som dannede den mægtige Hansa, kom der andre forhold for vort lands handel og søfart. Lad os lytte til Hugo Matthiessen, når han skriver: »Selv i en Tid, da det danske Initiativ næsten lamsloges af Hanseaternes Overmagt, kæmpede Borgere fra den lille By [Ribe] med en Kækhed og Kraft, som vækker Beundring«. ¹⁹

Sørøvere

Sørøveri og plyndring sluttede ikke med vikingetiden, men voldte længe fredelige skippere mange kvaler.

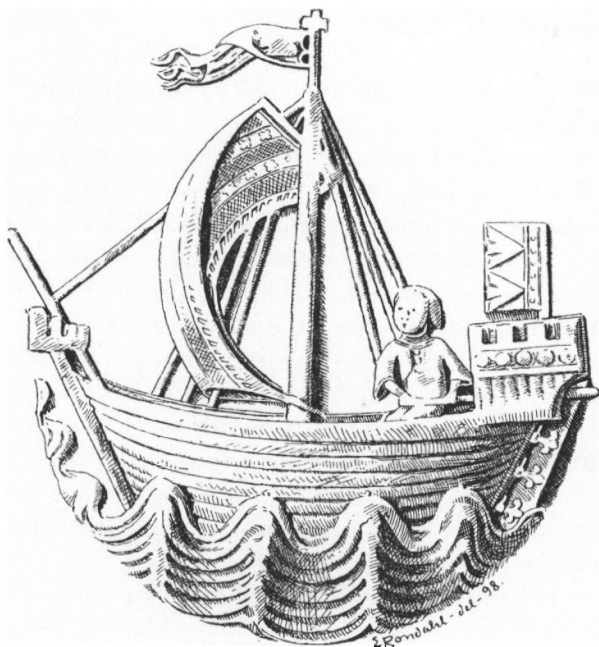
Friserne var berygtede. Længe regnedes Hørnum på sydspidsen af Sild for at være en hel røverrede. Tidligt slog hamborgere og folk fra andre tyske stæder sig ned på Helgoland for derfra at bekæmpe røveriet. 1488 blev 74 frisere henrettet i Hamborg for sørøveri.²⁶⁾ Slem var det sikkert i vor konge- og lovløse tid, da »dansken var fredløs i skov og på hede, herrer vi havde af himmelens vrede.« Og røveriet fortsattes, efter at vi atter havde fået en konge. Valdemar Atterdags regeringstid var næsten en lang række fejder. Efter at kongen i forsommeren 1360 havde sluttet fred med holstenerne, meklenborgerne og oprørske jyske stormænd, foretog Hamborg en opgørelse over skader, Valdemars mænd havde påført stadens borgere, idet byen krævede »en redelig

godtgørelse.« Opgørelsen viser også, hvad man dengang sejlede med.

Røverne havde i høj grad tilknytning til Ribe. Den værste var *Valdemar Sappi* (Zappy), der på den tid var kongens staller i Frisland, og dér hjalp kongen med at holde friserne i ave og bl.a. byggede en borg i Archum på Sild, men senere, i alt fald 1364, var han lensmand i Ribe. De andre »store« sørøvere var Erik Rind, en svoger, andre mener en broder, til Sappi, han var kgl. foged i Frisland, men var også tilknyttet Ribe, for hans enke solgte 1395 nogle grunde her. Endvidere må nævnes den Ribefoged Gunne Langsomsen og borgmesteren Anders Bondesen. Hertil kommer så en flok mindre kendte personer, som drev dette spændende håndværk, og som måske sagde ligesom Søren Norby, at det var godt for helbredet at lugte til de sejlede kræmmerses kramkister.

Sappi havde ved pinsetid 1356 røvet en »enuar«*) fra Reimar Krukow og nok et skib fra rådmand Gultzow, ført af Saslev Bulle, fuldt lastet med smør, træ og huder (antagelig hentet i Danmark), og Saslev holdt han fangen fra pinse og omtrent til jul. I 1358 tog Sappi et større skib til 300 hamborgske mark, tilhørende to brødre og ladet med 334 tdr. øl. Det røvede bytte førte han til Ribe og Arnsholm, en nu forsvunden borg i Arrild sogn syd for Ribe. Ved samme tid tog han et skib mellem List og Rødeklif med 3 læster salt, noget smukt klæde, våben og sengetøj. Også hans svende røvede, enten de så optrådte på egne vegne eller på deres herres. 1356 tog de et skib fra Helgoland, hvor hamborgere havde gods ombord, men også rede penge, så det var en fed bid. Svendene var Jesse Nielsen, Jens Holme, Segeband Blomendal, Peder Nagel og Henneke Madsen med deres fæller.

*) Enuar = evert.

Kogge i byen Stralsunds segl 1359. Selvom billedet er stiliseret og manden overdimensioneret, viser det dog koggens karaktertræk. Den var et kort, men meget bredt middelalderligt skib med stor lasteevne, klinkbygget, ret stav i skarp overgang til den rette bundlinie. Der er stævnror, for- og agterkastel, d.v.s. platforme med brystværn på stolper, agterkastellet har et flag; fra kastellerne kunne man bedre bekæmpe angribere. Skibet har en mast med råsejl, stag foroven til stavnen og vanttøve til siderne. Koggen var velegnet i vore grundede farvande, den blev især benyttet af hanseaterne. Typen menes skabt af nordboere eller frisere. Senere skete forandringer. Endnu 1680 var der 6 skibe med navnet kog i en flåde af smækker, hollænderne da sendte til Hjerding for at hente stude.

Senere på året var de to sidst nævnte atter på spil sammen med Volrad Køberg; de erobrede et Westphal skib, »eyn boot«, i Elbens biflod Stør. De plyndrede det for smukt klæde, engelsk og gråt, gråværk og linnedklæde,

skotøj, krydderier og andre kramvarer samt Didrik Kan-nengeters pander, skåle, dunke, potter m.m., og »hink-ende Abel« tømte de for rede penge. Fra en anden kan-destøber plyndrede de også potter og dunke samt hans kones klæder, ligeledes tog de Johan Bramsteds kones og tre andre koners klæder, fra den ene endog hendes strømpebånd af sølv. Fra en guldsmed tog de en kappe med påsyede ædelstene, 16 alen silkeklæde og 6 alen gyldenstykke.

Erik Rind røvede et smørskib i Føhrs »frie havn«. Rind har måske påstået, det var vrage, for fortegnelsen gør opmærksom på, at det var det ikke, det var »vel bjerget.« - 1338 mellem Jomfru Marias himmelfart og fødselsdag (15. aug. og 8. sept.) tog vor bekendt Volrad Køberg samt Gøde Breyde og Johan Grobeling »eyn butze« og dens betydelige ladning af øl, og »det skib bortførte de midt på det frie hav ud for Elben og førte det til landet Hadeln« (ved Elben). 1355 plyndrede Ro-degunne 3 tdr. godt øl. Høyte Bøging fra Pelworm plyndrede et skib med øl og bl.a. 8 tdr. nødder og 200 stk. kabelgarn og sønderbrød desuden skibet. Gunne Langsomsen tog 1360 to skibe, ladet med øl, det ene var Grote Volkers kogge, der havde 680 tdr. øl, det andet havde 350 tdr. om bord.

Det gode Hamborgerøl har de Ribe kræmmere nok sat højt. De handlede ellers selv med Riber-øl, som i 1300årene vandt indpas i Deventer og Zuften. Ribefo-geden gjorde et endnu bedre kup, da han røvede et skib, hvor gæste-købmænd havde 80 deger korduan (fint spansk læder af gede- eller bukkenskind) samt 6 skip-pund kobber. - Endnu mange hamborgere var blevet ud-plyndret af sørøvere, men de var ikke hjemme og kunne gøre deres krav gældende, da listen blev skrevet.²⁷⁾

En *Ribeskipper*, *Peder Andersen*, kom til at opleve sørøveriet på en særlig måde. Efter hans egen fremstil-

ling, der var bekræftet både af biskop Iver Munk og borgmester Peder Thomsen, Ribe, blev han fanget i søen, og nogle »skalke og sørøvere« tvang ham til at sejle for dem. Det var under Kristian II's landflygtighed, da adskillige af hans tilhængere gik til søs som fribyttere og gjorde havet usikkert. Lederen af flokken her var en sådan, Jens Teckeler hed han. I august 1531 strandede skibet under Norge. Mandskabet frelste sig i land, men blev fanget og henrettet, dog undslap Teckeler og skipper Peder Andersen. Sidstnævnte fik ved et kongebrev lov til at besidde sit gods ubehindret, men borgmestre og råd skulle »have god agt, at han ikke herefter gør noget forrædderi eller opløb der i byen.«²⁸⁾

Af samme observans, men nok mere ridderlig og idealistisk var en af Kristian II's tapreste og mest forvovne kaperhøvdinge *Claus Kniphof*, som den Ribe byfoged Ditlev Hansen Guldsmid skriver om, men fejlagtig kalder Klavs Knipssen og opgiver ham som søn af Jørgen Mønter i Malmø. Han var stedsøn. Han kæmpede med stor dristighed for den gamle ørn og opbragte så mange af hansestædernes skibe, han kunne overkomme. 1525 ville han på togt til Norge med 4-5 store skibe og med landsknægte ombord. Ud for Ems' munding kom han i en voldsom kamp med en overlegen hamborgsk flåde. Han blev fanget, ført til Hamborg og halshugget sammen med 75 kammerater. - Da under Clementsfejden skipper *Hermand* blev overilet og dræbt i Varde af den fremrykkende Johan Rantzaus tropper, er han vel også kommet sejlene dertil eller til byens nærhed.

Også under langt senere krige blev vore folk på søen plaget af kapere.

Ribehelten *Hans Jessen Søhane* var både købmand og skipper, desuden udrustede han fiskerfartøjer, hvorved han fik part i sandtolden, ligesom han gerne lå i fiskend i Sønderho. Han fik mere end ønskeligt at gøre med

sørøverne, først tog de i 1557 de stude, hans skude sejlede med, og i 1573, da han var på vej fra Holland til Hamborg, blev han ud for Vester Ems overvældet af et nyt Rostock'erskib med 9 røvere ombord, mens der kun var 4 mand på Riberskibet. Han fortæller selv derefter: de »tornede [larmede] oc drak udj mit skib til mod af-tenen, da hjalp Gud mig, at vinen falt paa dennem, saa de bleve overflødig drukne. Saa stigede capteinen Alexander op paa overløbet [dækket] med 3 af hans karle, hvor capteinen greb mig først an oc ville kaste mig over borde.« Det blev signalet til vild kamp. Hans Jessen satte sig kraftigt til modværge, og hans mænd, som alle var på dækket, kom til hjælp, en af dem smækkede skyndsomst lugen i for de fem nedenunder, så var de fire mod fire. En anden af Jessens karle blev dræbt, en fik et sværdstik gennem låret og Jessen fik et sår i benet. Men så var røverkaptajnen og hans tre mænd også kastet i havet. De fem førte Jessen til Ribe, hvor de blev dømt til døden og henrettet; hovederne blev sat på stage i Hovedengen, som dog bar dette navn før denne begivenhed. Sørøverkaptajnen Alexander Hock var skotte og havde været på vej til England med det erobrede skib for at sælge det og godset der. En af de fangne røvere fortalte i retten før dommen, at han havde været med til at plyndre 4-5 skibe, men en anden fribytter havde overfaldet Alexander og taget det meste.

Det vrimlede med sørøvere i de dage. Ved samme tid Hans Jessen bragte sørøvere til Ribe, noterer Peder Hegelund: »Sørøvere fanget, som kom for Ballum og solgte preussisk korn, og fem af dem var udi byen og blev forrådt af en tilfangetaget dreng.« Senere samme år måtte Hans Jessen tage stilling til endnu en sørøversag, han var nemlig blevet udnævnt til forligsmand i en sag mellem to Hamborgerkøbmænd og en Flensborgskipper, der skulle sejle deres handelsgods til Ribe marked. Men

skipperen havde forsømt den belejlige vind og var blevet liggende i Hamborg i flere dage imod købmændenes forlangende. Da de endelig kom i søen, blev vinden så stærk, at de måtte søge læ i Vester Ems, og der løb de lige i hænderne på sørøverne. Forøvrigt havde Ribekøbmænd også haft varer med, som de mistede. Nu ville de have skipperen dømt.

Hele tiden fra Nederlandenes frihedskamp begyndte (1572) og til den westphalske fred (1648), vrimgledede det med *kapere* og *røvere* i Vesterhavet i en sådan grad, at vor regering år efter år måtte sende flådeafdelinger derom for at krydse langs Jyllands kyst og ved Norge og opbringe de spanske og nederlandske fribyttere, »som der plejede at sværme.« 1621 var det særlig slemt. Kristian IV sendte da et antal orlogsmænd i Vestersøen, »for at holde strømmene rene for fribyttere, som udi temmelig mængde her og der omsværmede. Iblandt hvilke ingen gjorde større skade end de *Dynkerkere* (folk fra Dunkerque), hvilke lige så snart tage på vennernes som på fjendernes skibe.« Admiralen opbragte da også nogle stykker. Desuden virkede kongen ad diplomatisk vej. Dunkerque var i et par hundrede år et stridens æble mellem Frankrig og Spanien, og under disse urolige forhold udgik der en strøm af kapere og gemene sørøvere derfra. Desuden var det sådan, at vore skibe, der sejlede på Holland, blev jagtet af spanierne, og de skibe, der sejlede på Spanien og de spanske Nederlande, jagtede hollænderne. Begge parter foregav, at vore skibe kom med kontrabande (»Krigs-rustning og mund-kost«). Trediveårskrigen og Kristian IVs deltagelse i den gjorde det vel heller ikke bedre.

1630 delte vor admiral sin flåde. En afdeling krydsede frem og tilbage mellem Norge og Elben, en anden til stadighed mellem kongens nye by Glückstadt og Helgoland. Slange, der oplyser dette, skriver, at derved blev

al overlast i søen forhindret, »de sejlende til stor sikkerhed og lindring«.29) I virkeligheden var resultatet såre begrænset, og 1633 begyndte man at konvojere skibene, der sejlede vore stude til Holland; for som vi skal se, hørte sørøveriet ikke op.

»Uretfærd ved strandsiden.«

Kom man i havsnød, var faren ikke forbi, selv om man havde reddet sig i land.

Hamborg klagede over *behandlingen af deres skibbrudne* i Danmark. Den førnævnte Bøging havde plyndret et strandet skib, »eyn boot«, med mange tønder øl. Skibet slæbtes til Pelworm og forblev der. Et større bytte gjorde Valdemar Sappi, da Johan Ruses skib strandede »ved Danmarks land«, her tog han 27 tdr. øl, 12 fade kobber og 4 baller skind.²⁷⁾

Endnu en strandingshistorie skal her refereres. Den kendes fra to pavebreve. I 1319 sendte den pavelige nuntius Sveriges *Peterspenge* afsted til Rom på skibe. Peterspengene, en stor mængde sølv, blev da forsendt i tønder. I Vesterhavet blev det kraftigt uvejr, skrev paven til den tidligere kgl. foged Peder Klausen, »og skibene led ynkeligt skibbrud i Danmarks rige i nærheden af Ribe stad; en del mennesker og gods gik under med skibene, hvad vi har taget os nær.« Vraget drev ind på kysten, og fogden tog tønderne med sølvet. Paven, Johannes den 22, takker ham derfor og håber, han trofast vogter det. Men han har nok sine tvivl, for han vil pålægge bispem i Ribe og provsten i Slesvig at kræve sølvet - og får de det ikke, »skal de tvinge Dig dertil ved kirkenes straf under udelukkelse af appel.« Dernæst pålægger paven de to gejstlige herrer først hemmeligt at udforske, om også andre personer skulle have fået noget af sølvet, og om fornødent med verdslig hjælp tilegne

sig det og så sende det til Flandern til et sikkert sted. - Om paven fik sine Peterspenge er temmelig uvist. Også Danmark-Norges Peterspenge gik pr. skib over Ribe, ja til tider endog Nordtysklands.

Jo, vi mindes Hemming Gads karakteristik af danskerne som røvere, der under sværgeren og banden lå på lur bag deres sandbanker efter rov fra de stakkels skibbrudne, og vi mindes Kristian II's nye lov om vrage.

Jyske lov af 1241 taler ellers tydeligt nok:

»Kap. 41. Vrage, som kommer til lande, og (som) ingen følger eller kommer efter, det ejer kongen, fordi kongen ejer hele forstranden, og det som ingen ejer, det ejer kongen.

Kap. 63. Lider en mand skibbrud, og der er folk på (skibet), og kommer de levende i land, (da) har ingen ret til at komme til deres ejendele, hverken ombudsmanden eller nogen anden mand, før end de selv giver op og ikke på nogen måde kan bjærge det, hverken ved egen hjælp eller ved lejede folk, og hverken ombudsmanden eller nogen anden har ret til at hindre (dem i at skaffe sig) de folk, de kan leje. Men er der sandfærdigt vidnesbyrd om, at (ombudsmanden eller) hans svend røver nogle af deres ejendele fra dem, før de har opgivet at hjælpe sig selv, eller (han) forbyder folk, som de kan leje, at hjælpe dem, skal han miste sit len og dog udlevere det, han tog fra dem og dertil bøde fulde bøder eller tre mark. Men røver en anden mand (noget fra) dem, skal han først udlevere det, han tog fra dem, og dertil bøde tre mark til dem og ligeså til kongen.«³⁰)

Ja, loven er ærlig, men holden besværlig! - Også efter middelalderen forsvandt der ting ved strandinger på vore kanter. Det er der adskillige beviser for.

Kristian II's love nåede knap at træde i kraft; de blev 1523 brændt på Viborg landsting som »skadelige og fordærvelige mod politie og godt regimente.« Det blev

Frederik IIs søret af 1561, i det væsentlige udarbejdet på grundlag af hansestædernes og Visbys søretter, som blev gældende lige til Danske lov kom, og denne var så i kraft til 1861.

Hvor god Frederik IIs lov end var, viste der sig snart misbrug. Således havde borgmester *Jens Nielsen i Varde* 1593 købt et vrage, som var strandet på Vesterside (Vejr). Men da skipperen og skibsfolkene kom hjem til Hamborg, lod rederen, som ejede godset, dem arrestere, og han fik borgmestrene og råd til at klage til den danske konge, idet de påstod, der ikke var handlet efter søretten. Skib og ladning var selvfølgelig solgt alt for billigt. Kongen pålagde da lensmanden Albret Friis i Ribe at undersøge sagen og lade hamborgeren »få, hvad ret er.«³¹) - Imidlertid siger sørettens kap. 73, der handler om vrage, intet om, at skipperen og mandskabet skal have fuldmagt fra rederen for at kunne sælge ved en stranding, den siger kun, at når skipperen og »hans skibmænd« har opgivet bjergningen, må de sælge til hvem, de vil. Hamborgerne kunne forøvrigt ikke være uvidende om dette, da søretten allerede 1572 blev oversat til tysk.

Det er åbenbart denne sag, der giver stødet til, at kongen kort efter udsteder en forordning til lensmændene ved søsiden. Heri hedder det, at han havde forfaret, at det ofte skete, når et skib strandede, og folkene blev reddet, at kystboerne da nøder og tvinger dem til at sælge vrage, varer og gods til den pris, kystboerne selv finder for godt. Og strandingsgods, der kommer uden folk, »annammes og forvendis« (berøves), hvorved kun »en såre ringe tingest deraf kommer Os [kongen] til bedste.« Derfor befales lensmændene at have »flittig indseende« med, at de skibbrudne, som vil beholde bjergget gods og betaler bjergelønnen, ikke tvinges til at sælge det. Ligeledes skulle lensmanden have indseende

med, at herreløst gods optegnes og forvares år og dag, og om den rette ejermand da ej kommer, skal det sælges og føres kongen til indtægt mod at bjergelønnen betales.³²⁾ Det anføres så i lensregnskaberne, men sjældent synes det at udgøre større beløb. Ribe havde som nævnt sin forstrandsret og Hennegård sin. Senere blev forstranden forpagtet ud.

Dog ser vi, at en skibbruden, Cornelius Ockessen, 1576 må møde med en kgl. tilladelse til lensmanden Erik Lykke, for at han igen kunne få skib og gods, som i storm og uvejr er drevet på land i Riberhus len. Lensmanden skal være ham behjælpelig med at bringe skibet flot, dog skal Ockessen selv betale bønderne for deres arbejde.³³⁾

Ellers blev den normale fremgangsmåde da som den, der anvendtes ved et Rostock'erskib, som var indstrandet på *Lønne Strand* 1642 med en ladning malt. Den store mast med vant, alle ankere og tove, så nær som varpankeret var gået tabt sammen med tovværket, undtagen opstandervant til fokkemasten. Skipperen og hans folk opholdt sig længe ved vraget og søgte råd, både i Ribe og andetsteds, men det syntes umuligt at bringe skibet flot. Derfor begyndte han med egne folk at bryde løs af skibet. De havde dog ikke fået meget andet end køjedørshængslerne, førend lenets ridefoged Peder Byrgesen og borgmester Stephan Nielsen, Varde, købte skibet af dem. Med store anstrengelser lykkedes det køberne atter at få skibet til havs.³⁴⁾

Der var mange strandinger. Varde bys regnskaber viser f.eks. følgende: »1635, 3. oktt. giffuit 8 lybsche schibbrudne folck, som haffde w[elb.] Christoffer Huaszis pasz 1 rdl. 2 mark. 1635 nytaarsaften leueritt ieg till otte schribbrudne folck, som haffde w[elb.] Langes pasz 1 rdl. 2 mark. 1636 22. juli: 2 lybsche og 1 norsk bodtzmand skibbrudne for Oxby 1 rdl.« Da mange tiggede

under falsk foregivende, har man altså forsynet sig med pas, der dokumenterer rigtigheden. Hvas havde Hennegård og Christen Lange Hesselmed, så skibbrudne med deres pas er nok strandet i Henne stranden og ved Vesterside. Også skibbrudne længere borte fra, f.eks. fra Vestervig blev hjulpet i Varde.

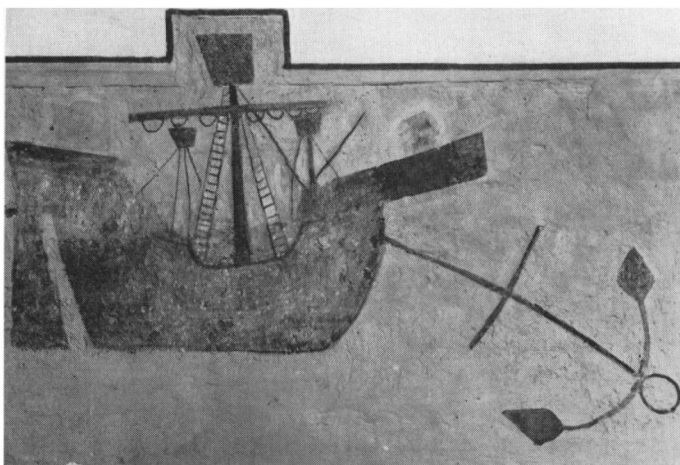
Under selve strandingen gik det ofte anderledes til. Her skal nævnes et eksempel fra Kærgård birk. 1650 tog ridefogden i Riberhus len, Peder Byrgesen, dom over folk fra Kærgård, Grærup og Børsmose, omtrent 40 personer, fordi »de havde tilfordristet dennem at komme til kgl. majestæts forstrand udi hans fri birk, da vrag var for land [efterår 1649] og de fattige folk af København led skibbrud, og taget gods, som bevises ved klager og tingsvidner.« Dommen lød på, at de skulle straffes efter loven og recessen. En mand, som havde huset en kvinde fra Børsmose, blev dømt til at skaffe hende tilveje, da hun også havde »røvet og bortstjålet« af de skibbrudnes gods. Nu tjente hun hos storbonden Niels Nielsen i Obling.

Jo, også her »levede man christeligt og nærrede sig af vrag.«

»De Riber og Varde øksenflåder«.

Længe havde hesten været en værdifuld udførselsartikel, enten den så var til parade-, krigs- eller almindelig arbejdsbrug. Efterhånden blev vor studeeksport langt vigtigere. Den blev af afgørende betydning for vort samfund. »Du skal elske dine specier af dit ganske hjerte og dine stude som dig selv!« troede man stod i jydens katekismus. - Sprichwort'et siger noget om den værdi, man tillagde dyrene.

Første gang den danske stud optræder i litteraturen er vistnok 1352, da en nederlandsk kilde nævner, at

Kalkmaleri i Hvidding tufstenskirke, malet i 1400-tallet. Trods den buede forstavn må billedet forestille en kogge, herpå tyder den ene mast med råsejl, den rette bundlinie og for- og agterkastel. Der er endog topkastel, d.v.s. en kurv eller tønde på mastetoppen. Maleriet illustrerer tillige betydningen af »havnen« på Hvidding nakke. Kirken ligger yderst på en gesttunge, der strækker sig ud i marsken ud mod nakken, hvor de mange søfolk landede. Omkring 1200 har kirken betydet så meget for dem, at man påbegyndte en udvidelse, kirken blev forlænget, og to tårne rejstes mod vest, mens to planlagte sideskibe vist ikke nåede at blive færdige. Ribe havde taget luven fra den. Også i vikingetiden boede der mennesker tæt ved, hvor kirken rejstes. De har nok benyttet »nakken«. — Da der er vævlinger (rebtrin) på vanttovene, kan skibet tidligst være malet i 1400-årene, sandsynligvis i dette århundredes sidste halvdel. Da har maleren (håndværkeren) kunnet se koggerne på Nakken uden for og er faldet for fristelsen til at afbilde en af dem. — Nationalmuseet fot.

»Dace« med heste og okser får en plads ved siden af fri-serne på markedet i Damme, tæt ved Brügge. Dernæst nævnes 1389 danskerne med deres okser på markedet i Hoorn, der ligger ved en bugt af Zuidersøen.³⁶⁾ Der

kan næppe være tvivl om, at disse danske studehandlere har været folk fra Ribe-Vardekanten, for disse folk plaskede jo netop husvant på søen der.

1475 da Kristian I bestemte, at ingen indenlandske mænd måtte drive deres stude længere end til Ribe, Kolding eller Assens, er det første gang studehandelen direkte nævnes i Ribes historie. Men at byen havde befattet sig med denne handel længe forinden, synes de nævnte nederlandske kilder at bevise, og tillige dette, at byens gamle jordebog, som er endnu ældre end Kristian Is forordning, oplyser, at forstaden væsentlig bestod af stalde. Det gjorde den også senere, og de var bestemt til studehandelen, og de har utvivlsomt været der længe før 1475.³⁷⁾

Det var dog ikke al vor middelalderlige landbrugs-eksport over Ribe, der sejlede bort. Talløse studeflokke blev gennem tiderne drevet bort til fods, men dem lader vi fare. Det er sejladsen, vi skal se på her.

Ribe havde nok en havn, en skibbro. Men de større skibe kom ikke derind. Til Ribe ås udmunding i vadehavet førte to dyb, Riberdyb eller Ribergat (nu Knudedyb), der gik ind mellem Fanø og Mandø, og Gamle Riberdyb (nu Juvredyb), der gik syd om Mandø. Ved åens udmunding lå *Riber-Red* og ved Gamle Riber dyb over for Mandø lå *Hvidding Nakke*.

På højvande sejlede større skibe landet så nær som muligt; de var alle fladbundede, og når ebben kom, stod de så vidt tørre, at man kunne gå og køre til dem. Når det atter blev højvande, kunne man sejle med lasten.

Levende hedder det i Vedels Danske Viser 1591:

»For Mandø kaste de deris anker,
alt paa den hvide sand.
Toge de hin unge Frøiken Dagmar,
de løfte hende først paa land.«

Mindre fartøjer og pramme strømmede derimod ad åen til Ribe skibbro, enten de så havde hentet deres last ved de opankrede skibe på reden eller i de fremmede havne. På den måde lastede og ladede man også andre steder ved vore kyster, havnene var naturhavne, således ved Hjerting, Sønderside og selv i åen ved Varde og Janderup kirke, ja på samtlige fiskerlejer, og desuden brugtes endnu i 1500tallet Vedstedgårds havn. Hvidding Nakke benyttedes til 1689. Da blev al udskibning forbudt der, fordi man snød med konsumtionsafgiften eller smuglede. Konsumtionsforpagter Hans Nielsen i Ribe havde klaget over, at småfartøjer ofte kom med tobak og salt m.m., som egnens folk købte og videresolgte i småpartier.³⁸⁾

Studene blev drevet ud til skibene og hejset ombord, hvor de blev fastbundet på en bestemt måde nede i skibet, for at de ikke skulle lide for meget under sejlturen. I et foredrag godsejer, etatsråd Tang til Nørre Vosborg holdt i 1849, sagde han: »Det var vistnok en besværlig sag at føre levende kreaturer i jagter eller højst små galeaser over det urolige Vesterhav; . . . dette kunne lade sig gøre, og gøres med fordel gennem flere århundreder . . . Studene blev dengang stuvede ned i lasten tæt på hverandre, med bjælker under bugen, så at de ikke kunne lægge sig, men måtte stå i fast sammenskruet geled, og røgteren måtte krybe under bugen på dem, når han skulle give dem deres æg, der blev stukne dem ned i hal-sen, og hvilket var den eneste føde, de fik undervejs. Dog var det meget sjældent, at nogen stud omkom, i det mindste har jeg aldrig hørt min gamle bedstefader, der selv havde drevet handel med stude med hollænderne i sin ungdom og ofte fortalte derom, nogen tid beklaget sig over et sådant uheld.« Videre fortalte han, studene blev udskibede i de små fartøjer fra Ribe, Hjerting og Ringkøbing.³⁹⁾

De fleste fartøjer var vistnok hollændernes. De var gennemgående større end danskernes. Ifølge Kinch kunne nogle tage 55, andre 58, 60, ja 80 øksne. De danske skibe, som jo dog sejlede en del bort, var mindre. Hegelund noterer 1612, at 2000 øksne da sejlede bort på 47 skibe; det giver kun 42-43 stude i gennemsnit pr. skib. Dengang var studene også mindre end de er nu. Nogle købmænd fulgte med for at sælge dyrene, og røgterne skulle gerne være søvante. 1638 var fragten for et par stude 6 rdl.

Der var ikke altid sikkert inde på reden. En pålands storm på stigende vande kunne være farlig. Således rejste sig pludselig en stormflod den 3. april 1603, den krævede to skibe som ofre, foruden fiskereverter og andre fartøjer ude på havet. Det ene af de to skibe var riberen Peder Byløbers, det andet, »en skyn stor boier af Hambarig, som skuld føre øxen for Mogens Graue y Haland (Holland). Och same skiper bleff [d.v.s. druknede] sielvff 3. med same skib och bleff thagen fraa Riber red och ført op paa Villsloff Offuer, og liger forne 3 hambarger begrauen paa Villsloff kiergard.« - Selv om der ikke ligefrem blev stormflod, kunne vinden være så kontrær, at skibene ikke kunne komme ud, og studene foreløbig måtte i land. Det skete både i 1594 og 1605. 1612 noterer Hegelund 2. april: »Udjaged vores borgere vel 2000 øxne til skibes,« men på grund af modvind kom de ikke ombord, og de afgik da først 12 dage senere.⁴⁰⁾

Engang man inladede stude ved *Hjerting* styrtede en ned og brækkede benet, så dyret måtte slagtes. En anden faldt ned på allerede indskibede dyr, hvorved den fik et par horn stukket op i underlivet; den døde et par dage efter.⁴¹⁾

Mens de første danske stude i Damme og Hoorn rimeligvis er sejlet dertil, blev de senere i middelalderen drevet afsted til lands.

1475 kom den skrappe forordning, der forbød indenlandske mænd at udføre varer til Tyskland, det blev forbeholdt de tyske købmænd; ikke heller måtte danskerne drive deres stude længere end til kyst- og grænsestederne Ribe, Kolding og Assens. Der var dog en for vor egn såre betydningsfuld undtagelse, nemlig at det med sejladser i Vesterhavet skal forblive, som det hidtil har været.⁴²⁾

Forordningen blev ikke overholdt. Vi ser, at 26 navngivne Ribe købmænd 1484 drev 381 okser og 127 heste sydpå tillands, lige så vel som udenlandske købmænd drev deres flokke. 1491 var tallet steget til 1916 stude og 57 heste, Varde købmænd drev dette år 294 stude og 6 heste. Også købmænd i visse andre byer drev stude gennem hertugdømmerne, men ingen med så mange som riberne. Af udlændinge havde først Lybæk flest, men var i 1491 overfløjet af Hamborg med Flensborg tæt i hælene.⁴³⁾

Flere og flere stude gik over Ribe toldsted, men de Ribe købmænd ejede jo kun en part af dem. 1504 fortoldedes her 3.448 stk., 1508 9.200 stk. Derefter daler tallet. En tid var eksporten helt forbudt. Det var under krigen med hansestæderne. Endnu er der næppe gået mange dyr derfra til skibs. 1521 udførtes blot ved forårsmarkedet 4.151 øksne, hvoraf 28 ribere stod for over halvdelen. Varde købmænd havde 590.

Efterhånden udførtes flere og flere okser ad søvejen. Hegelund beretter, at 22. marts 1594 sejlede 40 øksenskibe og 27. april 1598 60 øksenskibe.⁴⁴⁾ Efter at have udlosset i Holland kom skibene igen efter nye ladninger, så man må regne med det dobbelte antal. Tager man det førnævnte gennemsnitstal 43, bliver eksporten 1594 altså 3.440, og i 1598 5.160 stk., der sejlede bort. Tallene svinger meget stærkt:

Udskibede øksne fra Ribe efter Kinch.

Ar	Ialt	Heraf Ribes antal
1599	3885	2082
1605	835	?
1606-23	2000-3000	Næsten alle
1624	5727	ca. 3800
1625	Under 3000	?
1627	5409	2138
1630	2497	?
1633	3677	1184
1638	4882	?
1642	988	Eksporten gik i disse åringer fortrinsvis til Tyskland.
1651	2598	1042

1650 ejede Ribe 11 skibe, København havde 25. Derfor benyttede riberne også øboernes voksende tonnage samt Hjertings og fiskerlejernes fartøjer.

Stadig led man under røverierne til søs. 1626 blev Varde rådmanden Jacob Clausens skib og gods opbragt af dynkerkerne, og mange andre blev også plyndret. 1633 befalede kongen da admiralen Pros Mund at konvojere øksenskibene til Holland med »Fides,« »Lammet« og to andre skibe, bygget i Itzehoe. De skulle være i Lister Dyb fruedag (28. feb.) og forhandle med Albret Skeel om, hvordan øksenkonvojen bedst kunne anstilles. Efter endt konvojering skulle orlogsmændene som sædvanlig krydse i Vesterhavet efter røverne. Også de følgende år sejles der under beskyttelse. Skipperne sejlede i flok og følge. 1639 beordredes to skibe »derhen, hvor øksenskibene plejer at samles for at sejle til Holland efter den årlige sædvane,« vistnok »under Ribe eller Lister Dyb.« 1643 er det Hans Lydersøn med »Rossen Galley« og »St. Peders Galley,« der skal begive sig

derhen, hvor han bedst kan møde »Riber og Varde øksenflåder,« så de ikke behøver at løbe ind i Lister Dyb, men orlogsskibene skal konvojere dem til den yderste (sø) tønne for Flie (ø nord for Texel), han skal beskytte dem mod fribyttere og andre, som kan gøre dem skade, og han skulle ikke vente efter skibene fra Tønder.⁴⁵⁾ Undertiden havde den hollandske øksenflåde selv krigsskibe med.

Til kampene i Nordvesttyskland havde kongen lejet hollandske skibe til at føre en del af sin hær fra Elben til Weseren. Nogle af de hollandske skippere blev da bange for, at de ikke kunne nå at sejle med studene, hvorfor kongen befaler Albret Skeel at sørge for at studene ikke udføres med andre, købmændene måtte altså vente til hollænderne kom fra Weseren. Det var 5 skipper fra Campen, 1 fra Hoorn, 2 fra Amsterdam, 1 fra Harlingen og 1 fra Sluis, der skulle have Ribe stude. 5 skulle hente stude i Ringkøbing og 5 i Tønder.⁴⁶⁾ Varde må have haft andre skipper.

Svenskerne må have bemægtiget sig studeeksporten, da de havde besat egnen herude, for i juni 1643 befalede kongen Willum Christensen i Glückstadt, der havde fået en smakke med 4 skytter, at sejle til Ribe åmunding, hvor der lå en svensk skude. Den skulle han gøre alt for at erobre og føre til List eller brænde eller ødelægge den. Var der andre svenske skibe med øksne, skulle de have samme behandling.⁴⁷⁾

Det var gammel praksis, at betalingen for de stude, Ribe købmænd solgte i Holland, fik man i form af varer. 1580 havde Anders Sørensen således fået en mængde vin for sine stude. Men det var ikke så let at få vinen omsat i penge derhjemme. Peder Hegelund havde nemlig året før fået eneret på at holde vinkælder. Anders Sørensen måtte da søge hjælp hos kgl. majestæt for at få lov til at sælge vin i potte- og kandetal. Det blev ham

bevilget under henvisning til, at der tidligere altid havde været flere, der udtappede vin.⁴⁸⁾

Senere blev priserne på de hollandske markeder meget svingende, så det var ikke sikkert, der blev penge nok til at betale varerne med, således stævnedes Baltzer Jawl i Amsterdam Riberkøbmanden Math. Jepsen for 2000 gylden, som hans studesalg i 1661 ikke havde kunnet dække.⁴⁹⁾

I det hele taget aftager udskibningen over Ribe under og efter Carl Gustavkrigenes forarmelse. Der dreves stadig tusinder stude gennem byen, men det var kun en lille part, der nu tilhørte riberne. 1693 fortoldedes 8.394 okser, men Ribeborgerne ejede kun 570 af dem, og der lå kun 13 hollandske skibe på Riber red. 1696 fortoldedes 11.166, men Ribe købmænd ejede kun de 300.

Købmændene Peder Lauridsen og Niels Knudsen fragtede dog gerne 6 skipperer hvert år. Christian Nielsen Teglmænd var ene om at fragte tre Fanøskipperer. Handelen var blevet risikabel. Hans Roager tabte i tusindvis på sin øksenhandel i Holland, så han måtte se fattigdom i møde, så vel som storkøbmanden Niels Terp-ager. Og så var man stadig udsat for sørøverne eller kaperne. 1695 blev et stort Ribeskib, ført af en Hjertingskipper, opbragt, da det godt lastet med købmandsvarer var på hjemvejen. Det førtes til Dunkerque. Kort efter blev også »Kong Salomon« taget, og Peder Eriksen mistede et skib med 58 øksne på vej til Holland, og et andet af hans skibe gik tabt på vej til Bergen, hvor han havde nogen handel.⁵⁰⁾ Tabene ruinerede ham. Adskillige andre fik et knæk ved den lumske øksenhandel. »Æ stude møwret mæ nier«, måtte mangan vestjyde indrømme allerede dengang.

Og dog gik sejladsen med stude på vore havne stadig sin gang. Og nu kom Varde-Hjerting til at spille en større rolle.

(Fortsættes)